

«جامعه مدرسین» و مرجعیت امام خمینی

عبدالله شهبازی

مقاله حاضر اندکی پیش آماده شد ولی، به احترام ساحت امام راحل و برای پرهیز از تبدیل شدن این بحث مهم تاریخی به دستمایه مناقشات سیاسی روز، انتشار آن را به تعویق انداختم. امید که خوانندگان، صرفنظر از مواضع سیاسی جاری، درباره اصل مسئله داوری کنند.

آیت‌الله شیخ محمد یزدی در گفتگو با هفته‌نامه پنجره^۱ درباره تاریخچه سازمانی به نام «جامعه مدرسین حوزه علمیه قم»^۲ و نقش آن در آغاز مرجعیت امام خمینی (ره) چنین گفته‌اند:

مسئله سابقه تأسیس جامعه مدرسین و اقدامات آن به قبل از پیروزی انقلاب اسلامی باز می‌گردد. اساساً این جامعه در زمان حیات آیت‌الله بروجردی، یعنی قبل از سال ۱۳۴۲، شکل گرفت... در سال ۱۳۴۲ جریان مبارزات انقلابی توسط امام (رحمت‌الله علیه) آغاز شد و در این برهه جامعه مدرسین به صورت رسمی وارد بحث حمایت از امام (رحمت‌الله علیه) شد... یکی دیگر از کارهای بسیار مهم جامعه مدرسین در قبل از پیروزی انقلاب اعلام مرجعیت حضرت امام بود. وقتی عوامل رژیم امام (رحمت‌الله علیه) را دستگیر کردند ایشان عنوان مرجعیت نداشتند و بر اساس قانون اساسی مشروطه مراجع دارای مصونیت بودند. برای همین، جامعه مدرسین بلافاصله با توجه به صلاحیت حضرت امام در اطلاعیه‌ای اعلام کردند که امام خمینی (رحمت‌الله علیه) جزو مراجع تقلید هستند و با این کار دست ساواک را برای هر گونه تعرض به جان امام بستند.^۳

سر آغاز نهادی به نام «جامعه مدرسین»

ارتحال مرجع نامدار جهان تشیع، آیت‌الله حاج سید حسین طباطبایی بروجردی، در ۱۰ فروردین ۱۳۴۰ رخ داد. به عبارت دیگر، طبق گفته آقای یزدی، باید پیش از این تاریخ، یعنی سال‌های ۱۳۳۰، را سرآغاز تأسیس نهادی به نام «جامعه مدرسین حوزه علمیه قم» بدانیم.

در همان نشریه (ص ۲۷) روزشماری از تاریخ «جامعه مدرسین» درج شده بدون رعایت ترتیب زمانی. کهن‌ترین سوابقی که از نهاد فوق ذکر شده این است:

۱۶ خرداد ۱۳۴۱: صدور اعلامیه و معرفی امام خمینی به عنوان مرجع تقلید با هدف جلوگیری از محاکمه ایشان.

مهر ۱۳۴۱: تشکیل جلسات تعدادی از مدرسین حوزه به منظور اعتراض به برخی مواد مصوبه انجمن‌های ایالتی و ولایتی و مسائل مربوط به اصلاح در حوزه.

زمستان ۱۳۴۴: تهیه نخستین اساسنامه تشکیلاتی جامعه مدرسین.

بهار ۱۳۴۵: بازرسی از منزل یکی از اعضا و کشف اساسنامه و بازداشت تعدادی از اعضای مدرسین...

بنابراین، حتی در روزشمار هفته‌نامه «پنجره» نیز ذکری از سوابق نهادی به نام «جامعه مدرسین» در دوران حیات آیت‌الله بروجردی، یعنی در سال ۱۳۳۹ یا پیش از آن، مندرج نیست و در واقع، اگر ادعای آقای یزدی را جدی بگیریم، سرآغاز تشکیلی به نام «جامعه مدرسین» را باید زمستان ۱۳۴۴ بدانیم نه پیش‌تر.

۱. پنجره، سال دوم، شماره ۶۳، شنبه ۱۷ مهر ۱۳۸۹.

2. <http://www.jamechmodarresin.org/>

۳. پنجره، همان، صص ۲۰-۲۱.

با آغاز نهضت امام خمینی در سال‌های ۱۳۴۱-۱۳۴۲ بسیاری از مراجع تقلید و علما و طلاب حوزه‌های علمیه قم و نجف و تهران و مشهد و اصفهان و شیراز و تبریز و سایر شهرها، در کنار روشنفکران و دانشجویان و عشایر و بازاریان و کسبه و برخی گروه‌های سیاسی و دیگران، اطلاعیه‌های فراوان در حمایت از نهضت امام خمینی، پیش و پس از دستگیری امام، منتشر کردند. آیا این بدان معناست که مثلاً سرآغاز نهادی سازمان یافته به نام «جامعه روحانیت شیراز» را می‌توان اعلامیه‌ای دانست که با این عنوان در تابستان ۱۳۴۹ در مجلس ختم آیت‌الله سید محسن حکیم در مسجد نوشیراز توزیع شد؟ معهدا، حتی در بیانیه‌های فراوانی که با امضای تعدادی از علما و فضلا و طلاب قم در سال‌های ۱۳۴۱-۱۳۴۲ منتشر شده ذکر از نام «جامعه مدرسین حوزه علمیه قم» نمی‌یابیم. انتشار اعلامیه‌هایی با امضای علمای قم، که بسیاری‌شان از شاگردان امام خمینی و مدرسین وقت حوزه قم بودند، نمی‌تواند امروزه برای اثبات قدمت نهادی به نام «جامعه مدرسین حوزه علمیه قم» به کار گرفته شود. به عبارت دیگر، نهادی که به نام «جامعه مدرسین» می‌شناسیم دارای مبداء و تاریخ و عملکرد روشن و مستند است. استناد به این و آن اعلامیه علما و فضلا و طلاب حوزه علمیه قم، که عنوانی عام است، در سال‌های ۱۳۴۱-۱۳۴۲ را نمی‌توان مبداء تشکلی موسوم به «جامعه مدرسین» تلقی کرد.

معهدا، سخن اصلی آقای یزدی، که مرا به نگارش این مقاله وادار کرد، تاریخچه و مبداء فعالیت نهادی به نام «جامعه مدرسین حوزه علمیه قم» نیست. سخن بر سر ادعای اعلام مرجعیت امام خمینی از سوی «جامعه مدرسین» است با هدف پیشگیری از پیگرد قضایی ایشان با این تأکید از سوی آقای یزدی که در زمان دستگیری امام خمینی (سحرگاه ۱۵ خرداد ۱۳۴۲) «ایشان عنوان مرجعیت نداشتند». سخن آقای یزدی را تکرار می‌کنم:

وقتی عوامل رژیم امام (رحمت‌الله علیه) را دستگیر کردند ایشان عنوان مرجعیت نداشتند و بر اساس قانون اساسی مشروطه مراجع دارای مصونیت بودند. برای همین، جامعه مدرسین بلافاصله با توجه به صلاحیت حضرت امام در اطلاعیه‌ای اعلام کردند که امام خمینی (رحمت‌الله علیه) جزو مراجع تقلید هستند و با این کار دست ساواک را برای هر گونه تعرض به جان امام بستند.

باسمه تعالی

جناب آقای نخست وزیر ایران . رونوشت حضرت آیه اله العظمی خمینی . رونوشت حضرت آیه اله العسی

در دولت سابق تجاویزهایی بحرم مقدس دین و قانون اساسی کشور و اصول دموکراسی و مساحت مقدس روحانیت انجام گرفت بطوریکه تا طبع ملت ایران متغیر و متجزم شدند . کشتارهای وحشیانه ، شکنجه های قرون وسطایی ، سلب آزادی علم و بیان و سرکوبی و زندانها از افراد آزاد و ملت نشان داد که گویا دولت سابق از اصول دموکراسی جز خوشتریزی و زندان کردن و ایجاد خلقتان هموس چیزی فراتر نگرفته است آقای منصور در مصوری که مطبوعات استعمار زده و پند های اسارت و استبداد را با ره میکنند نمیتوان مردم رشید و آزاد و ایران را بزنجیر کشید و نیروی عظیم احساسات مذهبی و ملی ایشان را نادیده گرفت و با وجود های بویج و سیاست دفع الوقت سرگرم نمود ، آقای نخست وزیر ملت مسلمان ایران مخصوص جامعه روحانیت در بگرداب تحمل زندانی بودن مرجع عالیقدر و حضرت آیه اله العظمی خمینی و آیه اله العسی و حجة الاسلام طالقانی راند ارنده و با بی صبری هزینه تمام مدت نظر خلاصی ایشان هستند ، اگر بنا است در دولت شما به خواسته های ملی توجهی شود باید همه زندانیان بی گناه آزاد ، تصویباتی های شده دینی که بحکم قانون اساسی رسمیت ندارد ملغی ، اصول خدا انسانی و آزادی کثر متروک و موضع وقت با اقتصاد سلطنت رسیدگی شود . در شانه بهیروز نیهای ملت رشید ایران و ترقی و شمانی همچون همسوز است و رهبری زمانه ایران لایق و دیندار از بیرون گار متعال خواستاریم .

۱۶- عباس محفوظی

۱- محمد تلی معراج

۱۷- علی دوانی

۲- حسینعلی منتظری

۱۸- سید حسن ظاهری

۳- ربانی شیرازی

۱۹- محمد محمدی

۴- ابراهیمعلی النجلی الغوانسانی

۲۰- احمد پاپان

۵- اتمی

۲۱- مهدی الحائری التهرانی

۶- اسداله نورالموی

۲۲- ناصر مکارم

۷- علم الهدی

۲۳- جعفر سبحانی

۸- محمد موحید یلنقرانی

۲۴- عبد الجواد امینبانی

۹- حسین نوری

۲۵- علی قدوسی

۱۰- علی مشکینی

۲۶- عبدالمطعم محمدعلی

۱۱- ابوالقاسم خزطی

۲۷- شیخ هاشم تکه پری

۱۲- نعمت اله صالحی

۲۸- علی احمدی

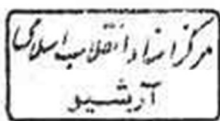
۱۳- سید جواد علم الهدی

۲۹- سید کاظم حسینی

۱۴- سید مهدی حسینی لاچوری

۳۰- الا حفر محمد تلی سترده

۱۵- محمد مهدی ربانی

نمونه‌ای از بیانیه‌های تعدادی از علمای حوزه علمیه قم در سال ۱۳۴۲ در حمایت از امام خمینی در این بیانیه، مانند بیانیه‌های مشابه، از تشکیلی با نام «جامعه مدرسین حوزه علمیه قم» یاد نشده.

حوزه علمیه قم در سال ۱۳۳۵

در سال ۱۳۷۲ به گزارشی تحلیلی و جامع از وضع حوزه علمیه قم دست یافتیم و آن را در جلد دوم مجموعه مطالعات سیاسی^۴ منتشر کردم با عنوان: «حوزه علمیه قم در سال ۱۳۳۵، نخستین سند تحلیلی ساواک.» مقدمات تشکیل

۴. مطالعات سیاسی، تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های سیاسی، کتاب دوم، پائیز ۱۳۷۲، صص ۳۹۳-۴۰۰.

ساواک (سازمان اطلاعات و امنیت کشور) از اوائل سال ۱۳۳۵ فراهم آمد و در اسفند ۱۳۳۵، با تصویب مجلسین، رسمیت یافت. سند فوق به ۲۲ اسفند ۱۳۳۵ تعلق دارد و بنابراین اولین سند تحلیلی ساواک درباره حوزه علمیه قم به شمار می‌رود. متن سند این است:

گزارش

محترماً با تقدیم عین سه برگ اطلاعاتیه واصله در مورد حوزه علمیه قم به طوری که خاطر عالی مستحضر است اطلاعاتیه مزبور در تأیید گزارش سرهنگ ۲ رحمانی افسر این دایره که به مأموریت قم اعزام شده می‌باشد. رئیس دایره ایلات و مذاهب سرهنگ قلقسه [امضا]

به عرض می‌رساند
سرهنگ صمدیانپور [امضا]

۳۵/۱۲/۲۲

یک نسخه دیگر واصل و به عرض رسیده است. بایگانی شود.

[متن گزارش پیوست در سه برگ:]

حوزه علمیه قم

مرجع اول آقای حاج آقا حسین طباطبایی بروجردی به عنوان فرد اول شناخته شده است. تعدادی بیش از پنج هزار نفر از طلاب مقیم قم اساس معیشت آن‌ها به مساعدت آقای بروجردی منوط می‌باشد که به هر طلبه‌ای بر حسب مدارج تحصیل و وضع خانوادگی ماهیانه نقدی و جیره جنسی (حواله نان) دارند.

طبقه‌بندی طلاب. بر حسب مدارج تحصیلی سه طبقه‌اند:

- ۱- طلبه محصل سطوح مقدماتی که مطابق است با دوره دوم دبیرستان.
- ۲- طلبه محصل سطوح مطابق است با دوره لیسانس.
- ۳- طلبه‌ای که درس خارج می‌خواند و آماده مقام اجتهاد است مطابق است با دوره دکترا. پرداخت شهریه به طلاب بدین شرح است:
  - ۱- طلبه مجرد مقدماتی ماهی ۱۲۰ ریال.
  - ۲- طلبه معیل مقدماتی ماهی ۲۴۰ ریال.
  - ۳- طلبه تحصیل سطوح مجرد ماهی ۱۵۰ ریال.
  - ۴- طلبه تحصیل سطوح معیل ماهی ۳۰۰ ریال.
  - ۵- طلبه درس خارج مجرد ماهی ۲۳۰ ریال.
  - ۶- طلبه درس خارج معیل ماهی ۴۵۰ ریال.

هر فرد طلبه در هر درجه از تحصیل ماهیانه ۵ من یا ۱۵ کیلو حواله نان دارد. برای عیال و هر اولاد پنج من نان به وظیفه جنسی ماهیانه اضافه می‌شود. بعضی از طلاب هستند که گاهی فوق‌العاده می‌گیرند. این فوق‌العاده از صد تا چهار صد و پنجاه ریال می‌شود.

آقای بروجردی به طلاب حوزه علمی خراسان، کرمانشاه، نجف اشرف و کربلا هم وظیفه نان را حواله می‌دهند و مرحوم حاجی سید ابوالحسن اصفهانی هم همین رویه را داشتند.

آقای بروجردی دارای دو پیشکار هستند:

- ۱- آقای حاج احمد که مراقب امور شخصی آیت‌الله است.
  - ۲- آقای حاج شیخ محمدحسین احسن که متصدی دفاتر طلاب و مباشر پرداخت است.
- تعداد طلابی که درس خارج استفاده می‌کنند در حدود ۱۳۰۰ نفر می‌باشند که همیشه در محضر درس آیت‌الله در مسجد بالاسر در حدود هزار نفر حاضر می‌شوند.

مراجع و مدرسین و سران درجه دوم حوزه علمی قم که هر یک واجد مقام اجتهاد و صاحب فتوی و مدرس علوم دین و مورد مراجعه مقلدین در بخشی از کشور می‌باشند به ترتیب مقام و درجه و اهمیت به شرح زیر می‌باشند:

شماره ردیف	نام	تعداد طلاب درس خارج حوزه هر یک	مسجدی که اقامت می‌کنند	منطقه نفوذ تقلید
۱-	آقای سید محمدرضا گلپایگانی	در حدود ۳۰۰ نفر	مسجد بالای سردر صحن و مسجد حسین آباد	ایالات مرکزی ایران
۲-	آقای سید کاظم شریعتمداری	در حدود ۳۰۰ نفر	مسجد مرحوم حجت	آذربایجان و تهران
۳-	آقای سید محمدحسین طباطبایی قاضی	در حدود ۲۰۰ نفر	اقامت نمی‌کند	آذربایجان و تهران
۴-	آقای شیخ محمد اراکی از صحابه مقدم مرحوم شیخ عبدالکریم	در حدود ۱۰۰ نفر	مدرسه فیضیه	اراک، بروجرد
۵-	آقای حاج آقا روح‌الله خمینی که از لحاظ درس حائز اهمیت است	در حدود ۵۰۰ نفر	اقامت نمی‌کند	ایالات مرکزی و غرب ایران
۶-	آقای سید شهاب‌الدین نجفی	در حدود ۱۰۰ نفر	در صحن قم بالای سر	تبریز و قم و کشور عراق
۷-	آقای شیخ عباسعلی شاهرودی	در حدود ۵۰ نفر	مسجد بازار	در اطراف خراسان
۸-	آقای سید محمد داماد داماد مرحوم حاجی شیخ عبدالکریم	در حدود ۱۰۰ نفر	مسجد بازار خندق	
۹-	آقای حاج شیخ فکور	در حدود ۵۰ نفر	ندارد	قم و بعضی از بخش‌های جنوبی
۱۰-	آقای حاج میرزا ابوالفضل قمی	در حدود ۱۰۰ نفر	مسجد امام	
۱۱-	آقای سید باقر سلطانی	در حدود ۱۰۰ نفر	ندارد	غرب ایران، مورد توجه عوام قم
۱۲-	آقای حاج میر سید حسن برقی	در حدود ۱۰۰ نفر	صحن و مسجد کوچه حرم	
۱۳-	آقای سید رضا صدر جوان‌ترین مدرسین است	در حدود ۱۰۰ نفر	ندارد	قم و اصفهان

طلایی که در محضر درس هر یک از علما شرکت می‌کنند به نحوه انحصار نیست بلکه در محضر درس چند مدرس شرکت می‌کنند زیرا بعضی از مدرسین در فقه سلطه دارند، بعضی در اصول قدرت بیان و تحقیق دارند، بعضی در علوم معقول واردتر است، و به همین جهت طلاب برای استفاده بیش‌تر چند حوزه تدریس را انتخاب می‌نمایند.

علمایی که [به] عامل اجتماعی هم علاقه‌ای دارند:

۱- آقای سید کاظم شریعتمداری

۲- آقای حاج آقا روح‌الله خمینی

۳- آقای سید محمدحسین قاضی طباطبایی

علوم علما و مدرسین مخالف کمونیسم هستند ولی به دستگاه حاکمه کشور هم اعتقادی ندارند.

سه نفر آقایان فوق تبلیغات و فعالیت منطقی بر علیه کمونیسم را هم تعقیب می‌کنند.

هفته‌ای یک نفر در محضر آقای سید محمدحسین قاضی (طباطبایی) علاقمند و مستعد را برای تنظیم مقالات و تحقیق و انتقاد در عقاید مادی اجتماعی تشکیل است و بحث و گفتگو صورت می‌گیرد و به همین جهت

معظم‌له تألیفات متعددی در این زمینه دارد.

ملاحظات زیر قابل بررسی و تحقیق است:

۱- گروه زیادی از طلاب فراریان نظام وظیفه هستند که به امید سنگر مصونیت از بخش‌های مختلف به حوزه قم رو می‌آورند و به تحصیل علوم دینی می‌پردازند.

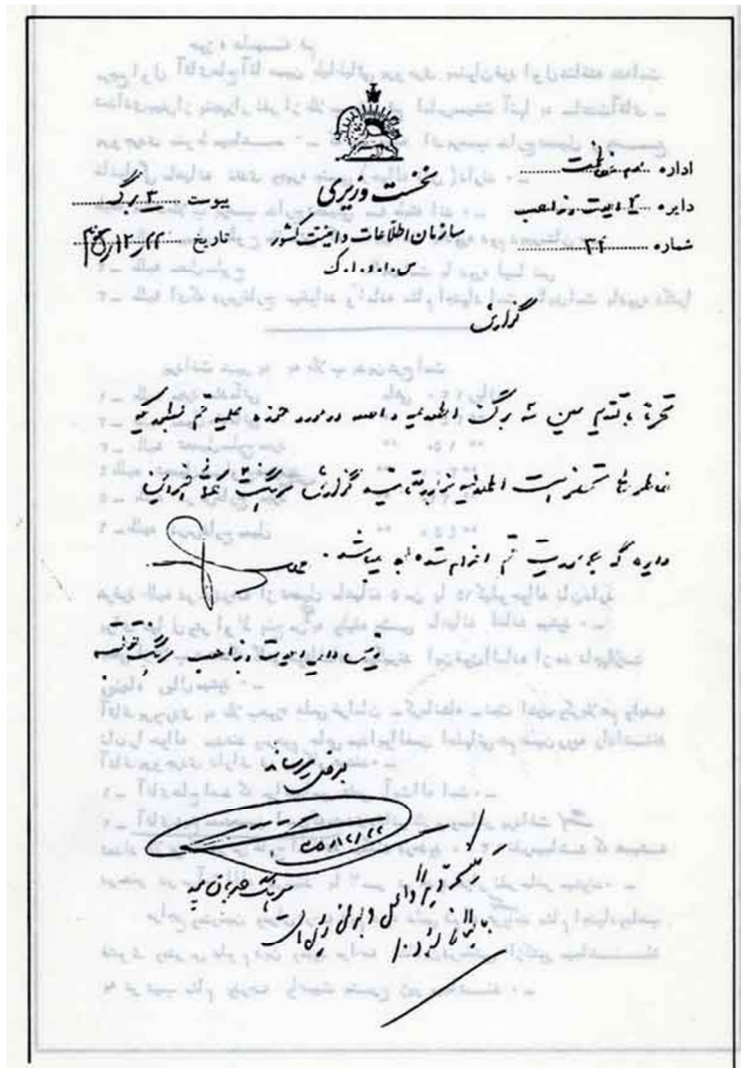
۲- شهریه و کمکی که در حوزه قم به آن‌ها می‌شود کافی برای تأمین معیشت نیست و اغلب از وطن و خانواده خود کمک دریافت می‌دارند یا در ایام ماه رمضان و محرم و صفر از منبر دستمزدی به دست می‌آورند.

۳- به علت رسوخ لزوم تبعیت از احکام اسلام قوانین موضوعه را موافق دین نمی‌دانند.

۴- چون ایام ماه رمضان و محرم و صفر درس تعطیل است، طلاب به وطن خود مراجعت می‌کنند تا از منبر و جوه بریه کمک خرجی به دست آورند و بدین جهت مجموع افکار و نظریاتی که در این مدت در حوزه‌های علمیه منعکس شده در شهرستان‌ها انتقال یافته و زمینه فکر طبقات حقیقی مردم دین‌دار می‌شود.

پیشنهاد:

اگر در تهران سازمان دینی به وجود آید و از مقدمات فعلی مثل مسجد سپهسالار، دستگاه تولیت قم، دستگاه تولیت آستانه در حوزه علمیه قم پرتو اندازد می‌توان غیرمستقیم این حوزه را تحت تأثیر ابهامات مفید قرار داد و بیش از هر دستگاه تبلیغاتی برای ارشاد و رهبری افکار عمومی بخش مهمی از مردم کشور اقدام نمود.

حوزه علمیه قم

- مرجع اول آقای حاج آقا حسین طباطبائی بروجردی بعنوان فرد اول شناخته شده است
تعدادی بیش از پنجهزار نفر از طلاب معتمد قم اساساً نسبت آنها به سعادت آقای -
بروجردی منوط میباشد - که بهر طلبه ای بوجب مدارج تحصیل و توضیح
خانوادگی ماهیانه نقدی و جیره جنسی (حواله نان) دارند -
طبقه بندی طلاب بوجب مدارج تحصیلی سه طبقه اند -
۱ - طلبه حاصل سطوح مندماتی که مطابق است با دوره دوم دبیرستان -
۲ - طلبه حاصل سلوح مطابق است با دوره لیانس
۳ - طلبه ای که درس خارج میخوانند و آماده مقام اجتهاد است مطابق است با دوره دکترا

پرداخت شهریه به طلاب بدین شرح است

۱ - طلبه مجرد مندماتی	ماهی ۱۲۰ ریال
۲ - طلبه معتمد مندماتی	۲۴۰
۳ - طلبه تحصیل سلوح مجرد	۱۵۰
۴ - طلبه تحصیل سلوح معتمد	۳۰۰
۵ - طلبه درس خارج مجرد	۲۳۰
۶ - طلبه درس خارج معتمد	۴۵۰

هر فرد طلبه در هر درجه از تحصیل ماهیانه ۵ من یا ۱۵ کیلو حواله نان دارد

برای عیال و افراد پنج من به ولیفه جنسی ماهیانه اضافه میشود -

بعضی از طلاب هستند که گاهی فوق العاده میگیرند این فون العاده از حد تاجه از حد

و پنجاه ریال میشود -

آقای بروجردی به طلاب حوزه علمی خراسان - کرمانشاه - نجف اشرف و کربلا هم ولایفه

نان را حواله میدهند و مرحوم حاجی سید ابوالحسن اصفهانی هم ضمن رویه ردا هستند

آقای بروجردی دارای دو پیشکار هستند -

۱ - آقای حاج احمد که مراتب امور شخصی آیت اله است -

۲ - آقای شیخ محمد حسین احسن که متعدد دفاتر تلزی و میباشدر پرداخت است

تعداد طلابی که درس خارج استفاده میکنند در حدود ۱۳۰۰ نفر میباشد که همیشه

در محضر درس آیة الله در صبح با لاسر در حدود هزار نفر حاضر میشوند -

مراجع و مدرسین و سران درجه دوم حوزه علمی قم که مرزاجند مقام اجتهاد و صاحب

فتوی و مدرس علوم دین و مورد مراجعه باشند در بخشی از کشور میباشند

به ترتیب مقام و درجه و اهمیت بسج زیر میباشد -

ردیف نام	تعداد طرح درس سرمان - حوزه هرین	ساده که اقامت میکنند	ساله نقیذ تولید
آقای سید محمد رضا کلپایانی	در حدود ۳۰۰ نفر	مدد بالائی سردرین	ایالت مرکزی ایران
آقای سید کاظم شریعتداری	در حدود ۳۰۰ نفر	مدسه حسین آباد	آذربایجان و تهران
آقای سید محمد حسین ایلامیانی فانی	در حدود ۲۰۰ نفر	اقامت نسکند	آذربایجان و تهران
آقای شیخ محمد اراکلی ازسما به مقدم مرحوم شیخ عبدالکریم	در حدود ۱۰۰ نفر	مدسه قمیه	اراک - بروجرد
آقای حاج آقا رفیع اله خمینی که از لحاظ در مدرسه میزاحصبت است	در حدود ۵۰۰ نفر	اقامت نسکند	ایالت مرکزی و غرب ایران
آقای سید شهاب الدین نجفی	در حدود ۱۰۰ نفر	در ضمن قم بالائی سردرین	تهران و وگن
آقای رشید عباسی	در حدود ۵۰ نفر	سید سلطانی	عمان
عالمی	در حدود ۱۰۰ نفر	مدد بازار شقق	در اطراف خراسان
آقای سید محمد امام زاده مرحوم حاج شیخ عبدالکریم	در حدود ۵۰ نفر	ندارد	قم و بعضی از بخشهای جنوبی
آقای حاج میرزا ابوالفضل قمی	در حدود ۱۰۰ نفر	مدد امام	قم
آقای حاج میرزا محمد حسن برقی	در حدود ۱۰۰ نفر	ندارد	غرب ایران
آقای سید رضا صدر وانشین مدرسین است	در حدود ۱۰۰ نفر	مدد وساد کویه حرم	میرد تویجه عوام قم
	در حدود ۱۰۰ نفر	ندارد	قم و اصفهان

الایی که در ضمن درین هرین از علما شرکت میکنند بنحویه انصار نیست بلکه در ضمن درس چند درس شرکت میکنند زیرا بعضی از مدرسین درنده سله دارند بعضی در اصول لغت بیان و تعلیق دارند بعضی در علوم معقول و ادرنات و بعضی جهت نیاز برای استفاده بیشتر چند حوزه تدریس را انتخاب میکنند -
 علما شایسته عامل اشخاصی هم عزاله اید دارند -

- ۱- آقای سید کاظم شریعتداری
  - ۲- آقای حاج آقا رفیع اله خمینی
  - ۳- آقای سید محمد حسین فانی ایلامی
- موسم علما و مدرسین مخالف کمونیسم هستند ولی بدستگاه حاکمه کشور هم اعدای ندارند -

۲۵۸۱

سه نفر آقایان فوق تبلیغات و فعالیت منطقی بر علیه کمونیسم را هم تعقیب میکنند هفته ای یک نفر در محضر آقای سید محمد حسین قاضی (طلبای طلبائی) علاقه و مستند را برای تنظیم مقالات و تحقیق و انتقاد در عین مادی اجتناب تشکیلات است و بدت و گفتگو صورت میگیرد و بهمین جهت معلم له تا لیقات متعددی در این زمینه دارد ملاحظاتی زیر قابل بررسی و تحقیق است . -

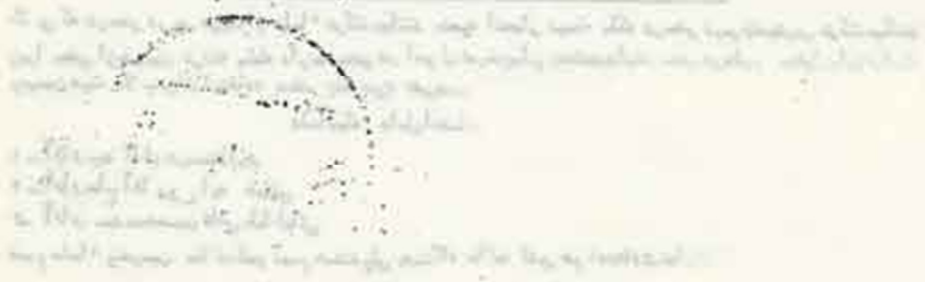
۱- گروه زیادی از طلاب فراریان نظام وظیفه هستند که با میدستگرم صورتیت از بنشها مختلف به حوزه قم رومیآوردند و تحصیل علوم دینی می پردازند . -

۲- شهریه و کمکی که در حوزه قم بآنها میشود کافی برای تامین معیشت نیست و اغلب از وطن خود و خانواده خود کمک دریافت میدارند یا در ایام ماه رمضان و حرم و سفر از منبر دستمزدی بدست میآوردند . -

۳- بعلاوه روح لزوم تبعیت از احکام اسلام قوانین موضوعه را موافق دین میدانند و چون ایام ماه رمضان و حرم و سفر درس تعطیل است سلاب بوطن خود مراجعت میکنند تا از منبر و وجوه بریه کمک خرجی بدست آورند و بدینجهت مجموع افکار و نظریاتی که در این مدت در حوزه های قم منعکس شده در شهرستانها انتشار یافته و زمینه فکر طبقات حقیقی مردم دین دار میشود . -

پیشنهاد

۱- گرد در تهران سازمان دینی بوجود آید و از مندورات فعلی مثل مسجد سهالار دستگاه تولیت قم - دستگاه تولیت آستانه - در حوزه علمیه قم پرتو اندازد میتوان غیر مستقیم این حوزه را تحت تاثیر ابهامات مفید قرارداد و پیش از هر دستگاه تبلیغاتی برای ارتداد و رعبه افکار عمومی بخش مهمی از مردم کشور اقدام نمید . -

سند فوق از ابعاد مختلف حائز اهمیت فراوان است، ولی آنچه مدّ نظر ماست تأکید آن بر مدرسین و فقهای درجه اول قم در سال ۱۳۳۵ است؛ یعنی در اوج مرجعیت آیت‌الله بروجردی. چنان‌که می‌بینیم، ساواک ۱۳ تن از علمای وقت حوزه را، که پس از آیت‌الله بروجردی، «سران درجه دوم» به‌شمار می‌رفتند، نام برده و تأکید کرده که این افراد «واجد مقام اجتهاد و صاحب فتوی و مدرس علوم دین و مورد مراجعه مقلدین در بخشی از کشور می‌باشند». در این سند، تعداد کل طلاب درس خارج ۱۳۰۰ نفر، طلاب درس خارج آقای بروجردی یک‌هزار نفر و تعداد طلاب درس خارج «آقای حاج آقا روح‌الله خمینی» ۵۰۰ نفر ذکر شده است. سایر فقها و مدرسین بزرگ حوزه بین ۵۰ تا ۳۰۰ نفر شاگرد داشتند. به عبارت دیگر، درس خارج امام خمینی دومین درس پس از آیت‌الله بروجردی به‌شمار می‌رفت. در سند ساواک دو بار بر اهمیت امام تأکید شده: بار اول ذکر شده که درس خارج آقای خمینی «از نظر درس»، یعنی از نظر علمی، «حائز اهمیت است.» و بار دوم تأکید شده که در میان فقهای فوق آقایان شریعتمداری و خمینی و طباطبایی (علامه طباطبایی) به مسائل اجتماعی علاقمند هستند و «سه نفر آقایان فوق تبلیغات و فعالیت منطقی بر علیه کمونیسم را هم تعقیب می‌کنند.» مضمون این سند منطبق با خاطرات آن گروه از علمای بزرگ حوزه است که امام خمینی را دومین شخصیت علمی و سیاسی حوزه در زمان حیات آیت‌الله بروجردی دانسته‌اند.

مرجعیت امام خمینی پیش از ۱۵ خرداد ۱۳۴۲

در تشیع، برخلاف کلیسای کاتولیک یا پروتستان، «مرجع تقلید» از سوی شورا یا نهادی خاص تعیین نمی‌شود. در کلیسای کاتولیک مجمع کاردینال‌ها پاپ آینده را تعیین می‌کند^۵ و در کلیسای پروتستان انگلستان شورایی از مقامات عالی روحانی چند نفر را برمی‌گزینند و انتخاب نهایی «اسقف اعظم کاتربوری»^۶ با پادشاه-ملکه است. یعنی در بریتانیا پادشاه یا ملکه عالی‌ترین مقام روحانی کشور به‌شمار می‌رود و اسقف اعظم کاتربوری تابعی از اوست.^۷ این رویه حکومتی را در سال ۲۰۰۳، در زمان انتصاب روان ویلیامز،^۸ شاهد بودیم.

در تشیع تعیین مرجع تقلید منوط به تشخیص و اقبال و پذیرش مقلدان (مردم) است و هیچ نهاد رسمی، اعم از حوزوی یا حکومتی، برای دخالت در این امر معتبر تلقی نمی‌شود. معرّضاً، با توجه به اهمیت جایگاه سیاسی مرجعیت شیعه و به‌ویژه به دلیل مواضعی که آیت‌الله بروجردی، به‌ویژه در سال‌های پایانی عمر خویش، در انتقاد از حکومت پهلوی اتخاذ نمود، شاه کوشید در تعیین مرجع نیز دخالت کند.

از اواخر سال ۱۳۳۸، که وضع جسمی آیت‌الله بروجردی به وخامت گرائید، مسئله مرجعیت آینده مورد توجه ساواک قرار گرفت. در سند ساواک، مورخ ۱۴ فروردین ۱۳۳۹، پیشنهادات زیر درج شده است:

۱- از هم‌اکنون بین فقها و علما شخصیتی که از هر حیث واجد شرایط علمی-مذهبی و مورد توجه مسلمین باشد انتخاب و منظور گردد.

۲- پس از انتخاب به وعاظ آموزش داده شود که در خاتمه وعظ پس از دعاگویی به ذات اقدس شهرباری محمدرضا شاه پهلوی و حضرت آیت‌الله بروجردی نام شخص منظور را هم ببرند و بدو دعا کنند.

۳- از طرف علمای مشهد دعوتی از این شخص بشود و قبلاً طبق برنامه صحیحی در تهران و مشهد استقبال شایانی از او بشود که در خور شأن و مقام نیابت امامت باشد...^۹

در پایان، «نشاط»، مقام ساواک، اعلام می‌کند که بر اساس تحقیقات او در ماه رمضان و رفت و آمد با علما به این

5. http://en.wikipedia.org/wiki/Papal_conclave

http://en.wikipedia.org/wiki/Pope#Election.2C_death_and_resignation

6. http://en.wikipedia.org/wiki/Archbishop_of_Canterbury

7. <http://www.archbishopofcanterbury.org/854>

<http://www.archbishopofcanterbury.org/858>

8. http://en.wikipedia.org/wiki/Rowan_Williams

۹. پرونده آیت‌الله بروجردی در بایگانی ساواک.

نتیجه رسیده که بعد از فوت آیت‌الله بروجردی در نجف آقایان سید محسن حکیم و سید محمود شاهرودی و سید عبدالهادی شیرازی و در قم آقایان حاج آقا روح‌الله خمینی، سید کاظم شریعتمداری، آقا نجفی حائز مقام مرجعیت خواهند شد. اسامی فوق به همین ترتیب در سند ساواک ذکر شده.

در ۲۸ اردیبهشت ۱۳۳۹ همان مقام ساواک، در اجرای دستور ذیل گزارش قبل، **بیوگرافی تنها چهار تن از علمای ذکر شده در گزارش قبل را به ترتیب زیر ارسال می‌کند:** حاج سید محسن حکیم طباطبایی، سید کاظم شریعتمداری، آقای شهاب‌الدین نجفی مرعشی، **آقای حاج آقا روح‌الله خمینی.**

در ۶ شهریور ۱۳۳۹ **تلگراف‌های آیت‌الله بروجردی به علمای شیعه در نجف و علمای اهل تسنن در قاهره «دال بر عدم شناسایی دولت اسرائیل» اهمیت سیاسی نهاد مرجعیت را برای حکومت پهلوی بیش‌تر روشن می‌کند.** آیت‌الله بروجردی در **تلگراف به شیخ محمود سلطوت، رئیس جامع الازهر (قاهره)، نارضایتی متقابل خود را از شناسایی احتمالی دولت اسرائیل توسط حکومت پهلوی به صراحت بیان کرده است.**

از ۳۰ آبان ۱۳۳۹ گزارش‌هایی دال بر بیماری آیت‌الله بروجردی ارسال می‌شود و در شب ۵ بهمن ۱۳۳۹ آیت‌الله بروجردی به علت زمین خوردن بستری می‌شود. در ۴ فروردین ۱۳۴۰ آیت‌الله بروجردی دچار حمله قلبی می‌شود و محمدرضا شاه صدرالاشراف و سپس سردار فاخر حکمت را برای عیادت به قم می‌فرستد.

بیماری و رحلت آیت‌الله بروجردی (۱۰ فروردین ۱۳۴۰) و مراسم تشییع جنازه و تجلیل بی‌سابقه از ایشان در سراسر ایران بار دیگر اهمیت نهاد مرجعیت را مورد تأکید قرار می‌دهد. شاه پیام تسلیت خود را برای آیت‌الله سید محسن حکیم در نجف می‌فرستد.

در ۱۱ فروردین ۱۳۴۰ مجلس ختمی از طرف آیت‌الله سید ابوالقاسم کاشانی در مسجد کاشانی پامنار تشکیل می‌شود که در آن «کلیه افراد حزب زحمتکشان و سازمان نگهبانان آزادی [وابسته به دکتر مظفر بقایی کرمانی] و عده زیادی از افراد متفرقه شرکت داشتند.» در گزارش فوق نظر آیت‌الله کاشانی درباره جانشین آیت‌الله بروجردی چنین ذکر شده:

آقای کاشانی درباره مرجع تقلید شیعیان اظهار داشته سه تن در نجف هستند که واجد مرجع تقلید مسلمانان هستند که این سه نفر آیت‌الله سید محسن حکیم و آیت‌الله حاج سید محمود شیرازی^{۱۰} و آیت‌الله [سید محمود] شاهرودی می‌باشند که آیت‌الله سید محسن حکیم از دو نفر دیگر خیلی بهتر است... ضمناً آقای کاشانی اضافه نمود که دولت ایران خیلی مایل است که مرجع تقلید از ایران برود.

در ۱۵ فروردین ۱۳۴۰ مجلس ختم آیت‌الله بروجردی از سوی «سید محمود طالقانی و انجمن اسلامی دانشجویان و مهندسين وابسته به مهدی بازرگان استاد دانشگاه» در مسجد هدایت تهران برگزار می‌شود. در این مجلس نامی از مرجع آینده برده نشده ولی بر مضامین زیر تأکید شده است:

اوراقی از طرف انجمن اسلامی دانشجویان و دانش‌آموزان شهید به چشم می‌خورد و مضمونش این بود که پس از تسلیت گفتن فوت آیت‌الله بروجردی خواسته بودند جانشین ایشان شخصیتی باشد که بتواند آزادی و استقلال ایران و دین اسلام را تأمین نماید.^{۱۱}

بهرروی، به‌رغم تلاش شاه برای انتقال مرجعیت به خارج از ایران، پس از ارتحال آیت‌الله بروجردی با تکرر مراجع مواجهم و در این میان «حاج آقا روح‌الله خمینی» دارای جایگاهی قابل توجه است.

در سال‌های پس از گزارش سرهنگ قلقسه (۱۳۳۵) شمار شاگردان امام خمینی رو به افزایش بود. حدود دو سال پس از فوت آیت‌الله بروجردی، در ۲۵ اردیبهشت ۱۳۴۲ اداره اطلاعات شهربانی تعداد کسانی را که در درس ایشان حاضر بودند پنج هزار نفر ذکر کرد.^{۱۲}

۱۰. کذا. سید عبدالهادی شیرازی صحیح است. شهبازی

۱۱. سند ساواک، ۱۷ فروردین ۱۳۴۰.

۱۲. بنگرید به گزارش مندرج در: سید حمید روحانی، *نهضت امام خمینی*، چاپ پانزدهم، ۱۳۸۱، ج ۱، ص ۴۴۶.

و در گزارش مورخ ۲۵ اردیبهشت ۱۳۴۲ ساواک، حدود ۲۰ روز پیش از دستگیری امام خمینی، چنین آمده است:

اکنون کلیه بازرگانان سهم امام را برای آیت‌الله خمینی می‌فرستند... شه‌میرزادی بازرگان می‌گفت: مبلغی که اکنون به نام سهم امام به آیت‌الله خمینی پرداخت می‌گردد به مراتب بیش از مبلغی است که به آیت‌الله بروجردی پرداخت می‌گردیده است.^{۱۳}

تأمل در لحن و مضمون اعلامیه‌ها و سخنرانی‌های امام خمینی در سال ۱۳۴۱ و اوائل سال ۱۳۴۲، تا پیش از دستگیری، به روشنی جایگاه ایشان را در مقام مرجع تقلید نشان می‌دهد. و نیز اسناد فراوان روشن می‌کند که این امر مورد پذیرش گروه کثیری از تمامی طبقات جامعه بوده است. فقط برای نمونه، استناد می‌کنم به تلگرافی که کسبه اصفهان در ۱۱ فروردین ۱۳۴۲، حدود دو ماه پیش از دستگیری امام خمینی، ارسال نموده و در آن امام خمینی را به عنوان مرجع تقلید مخاطب قرار داده‌اند:

قم - حضرت آیت‌الله العظمی آقای خمینی

رونوشت: حضرت آیت‌الله گلپایگانی

رونوشت: حضرت آیت‌الله شریعتمداری

واقعه ناگوار دوّم فروردین قم که به دسیسه دشمنان دین و روحانیت به وجود آمد، موجب تألم عموم مسلمانان است. بدینوسیله تأسف خود را از این پیشامد اعلام، سربلندی اسلام و تأیید علمای اعلام را از خداوند متعال خواهانیم.

عباسعلی برهانی، ابوالحسن بدری، مهدی استکی، حسن صمدانیان، جمال موسوی، تقی هسته‌ای، اکبر بانک، حسن حدادی.^{۱۴}

اطلاعیه

مسلمین جهان

حکومت دیکتاتوری ایران حضرت آیت‌الله العظمی آقای خمینی مرجع تقلید شیعیان را از زندان عشرت‌آباد بنخانه سازمان امنیت در داودیه منتقل و زندانی نموده و با اطلاعیه مسخره و فریبکارانه می‌خواهد افکار عمومی مردم جهان را منحرف سازد

۱۳. همان مأخذ، صص ۴۴۷، ۱۳۱۳.

۱۴. همان مأخذ، ص ۴۰۰.

نمونه اعلامیه‌های فراوان در سال‌های ۱۳۴۱-۱۳۴۲ پیش و پس از دستگیری امام خمینی که از ایشان با عنوان مرجع تقلید یاد می‌شد.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

اینجا نب حبیب‌الله شهبازی باجمله طوایف کوه مره سرخی
 که دوهزار نفرشان فعلا مسلح و آماده ایستاده‌اند برای یاری
 روحانیون و مراجع تقلید مخصوصاً حضرت آیه‌الله خمینی
 دامت برکاتهم از هیچ‌گونه خدمت و پشتیبانی و جان‌نازی دریغ
 نخواهم داشت و تا آخرین قطره خون خود را برای آبیاری
 درخت اسلام و احکام قرآن خواهم ریخت.
 جان چه باشد که فدای قدم دوست کنم
این متاعی است که هر بی‌سروپاائی دارد
فدوی اسلام و روحانیین و آیه‌الله خمینی - حبیب‌الله شهبازی

ریشه نتم در پرونده آیت‌الله خمینی باگانی شود.

گزارش اطلاعات داخلی

موضوع: <i>انگیزش و بسیج مردمی</i>	شماره: <i>۳۴۴</i>
محل: <i>کربل</i>	تاریخ حادثه:
عطف بشماره:	تاریخ وصول خبر: <i>۱۳۴۲</i>
منبع خبر: <i>کربل</i>	تاریخ گزارش: <i>۱۳۴۲</i>
تقویم: <i>ب ۲</i>	

*روز ۱۵ آذرماه ۱۳۴۲م از سرگرمی بهت زنی مردمی از روحانیت کربلای معلی و از افراد آنجا
 به سبب ایزان دادگداری در الصق ریزه رخنه در جمع زینت بود
 اینست حسب الزامات و در این روزها که در این شهر کربلای معلی
 نسبتاً بی‌سروپا است و در این روزها که در این شهر کربلای معلی
 نسبتاً بی‌سروپا است و در این روزها که در این شهر کربلای معلی*

۳۶۷۴

۶۷۴۰

تعداد نسخه: _____
 میزبانان: *رئیس سازمان (۱) است (۱) است*

۵/۱۳۴۸-۳۶

اعلامیه عشایر فارس متعلق به فروردین ۱۳۴۲ است.

به پی نوشت "شهابی"، مقام ساواک، توجه شود: "این نسخه در پرونده آیت الله خمینی بایگانی شود. شهابی." در بایگانی ساواک عنوان "آیت الله" فقط برای مراجع تقلید و معدود علمای سرشناس به کار می‌رفت.

سند زیر جایگاه شامخ امام خمینی را پس از آزادی نشان می دهد:

گزارش اطلاعات داخلی

موضوع: آزاد شدن آیت اله روح اله خمینی	اداره یکمعلیات
محل: تهرسان	شماره: ۱۵۴۳ / بخش ۳۱۲
عطف بشماره:	تاریخ حادثه:
منبع خبر: ما موریه	تاریخ وصول خبر: ۴۲/۵/۱۱
تقوم: با	تاریخ گزارش: ۴۲/۵/۱۲

محرم ماه

عصود پرویز مناسبت آزاد شدن آیت اله روح اله خمینی از زندان اغلب از روحانیون و علمای طراز اول و دوپوهنچنین معممین و بازاریها و اصناف و سایر طبقات مردم در منزل آیت اله نجابتی و اعطای ملاقات خمینی رفته و بین روحانیون طراز اول آیات اله بهبهانی - شریعتداری - میلانی - نوری - مرعشی نجفی و خوینساری و خلاصه عموم آیات اله و حجج اسلام وجود داشته اند و دسته دسته از مردم بمنزل داخل و در حالیکه در صف ایستاده بودند بنویست سینه و دست و پای خمینی را میبوسیدند و عموماً هم متاثر شدند و گریه میکردند و شیخ بهاء الدین محلاتی هم آنجا بود و تنها مذاکره ای که بین خمینی و آیت اله بهبهانی که در جوار یکدیگر نشسته بودند احوالگیری آیت اله بهبهانی از خمینی بود و مشارالیه پاسخ داد خیلی خوب و موفق هستم و پرسید اینجا خواهید ماند خمینی گفت تا فردا غروب اینجا هستم و بعد منزلی در شیران تهیه کرده اند که چند روز آنجا خواهم رفت ( ) و سر بر بقم سرور ولی کارهایی است که باید انجام شود و من ایستادگی میکنم که تمام محبوسین آزاد شوند و همچنین باید جلسوی انتخابات مفتوح را گرفت و آیت اله بهبهانی هم تصدیق کرد و دیگر مطلبی بعلمت از حام مردم و زیاد جمعیت مذاکره نشد و تا ساعت ۹ جمعیت مثل سیل میآمد و از یک در وارد میشدند و دست و پای خمینی را میبوسیدند و وارد در دیگر خارج میشدند. از جمله مذاکراتی که بین بازاریها بعمل آمد این بود که ظاهراً قصد دارند امروز یا فردا که روز یکشنبه است بازار را راغانی کنند و جشن بگیرند این موضوع بین بازاریها مورد مذاکره بسود.

تعداد نسخه: ۵ نسخه
گیرندگان: سه نسخه در بخش ۳۱۲ - اداره سوم - اداره دوم
ب. نه آیت اله خمینی و ...
۵/۱۲
۳۶-۱۲۸/ن

بررسی فوق نشان می دهد که فقط علما و مدرسین و طلاب حوزه علمیه قم، و سایر حوزه های علمیه، نبودند که پس از دستگیری امام خمینی در سحرگاه ۱۵ خرداد ۱۳۴۲ با صدور اعلامیه های متعدد دستگیری یک مرجع تقلید را، که در تاریخ معاصر ایران بی سابقه بود، به شدت محکوم کردند، بلکه سایر گروه های اجتماعی نیز رویه ای مشابه در پیش گرفتند.

پنجشنبه، ۲۹ مهر ۱۳۸۹ / ۲۱ اکتبر ۲۰۱۰
ساعت چهار صبح
شیراز